

УДК 378.6.364:614

**ВАЛЕОЛОГІЧНІ ЗНАННЯ ТА ВМІННЯ У СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ
ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ В УМОВАХ ВИЩОГО
НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ****Людмила Пакушина***Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
бульвар Шевченка, 81, 18000 Черкаси, Україна*

Визначено роль валеологічних знань та умінь у процесі професійної підготовки соціальних педагогів. Простежено наявність взаємообумовленості та взаємозв'язку між процесами формування індивідуального здоров'я особистості та її соціалізації, подано перелік професійно-значущих валеологічних знань та умінь соціальних педагогів.

Ключові слова: соціальний педагог, валеологія, здоров'я, здоровий спосіб життя, соціалізація, професійна підготовка соціального педагога, валеологічна підготовка.

Постановка проблеми. “Соціальний педагог” – професія, що з'явилася в Україні порівняно недавно, але, як зазначає Л. В. Боднар, в найближчій перспективі стане щораз більш затребуваною, оскільки покликана комплексно вирішувати соціальні проблеми людини в різних галузях і сферах її життя, незалежно від віку, статі, соціального статусу. Відповідно до контингенту, з яким пов'язана професія соціального педагога, його діяльність розгалужується на багато спеціалізацій. Це, зокрема сімейний соціальний педагог, шкільний соціальний педагог, реабілітолог, дефектолог, муніципальний соціальний педагог, соціальний гувернер і т. ін. [2]. Тому проблема підготовки майбутніх соціальних педагогів до професійної діяльності в умовах вищого навчального закладу є актуальною і знайшла своє відображення у працях багатьох українських та зарубіжних учених (С. П. Архипової, Л. В. Боднар, О. В. Безпалько, Т. А. Василькової, Ю. В. Василькової, О. І. Гури, А. Й. Капської, В. О. Коваль, Г. Я. Майбороди, З. З. Фалинської та ін.).

Характер професійної діяльності та різноманітність спеціалізацій вимагають від соціального педагога глибоких знань з багатьох наукових галузей: педагогіки, психології, екології, соціології, правознавства, економіки, охорони праці, основ медичних знань тощо. Особливе місце в цій ієрархії посідають валеологічні знання, які, на наш погляд, повноправно претендують на засади професійно значущих.

Валеологія – порівняно нова інтегративна наукова галузь та навчальна дисципліна, предметом вивчення якої є феномен здоров'я людини. Підґрунтям і основою для її розвитку є знання, здобуті медиками, біологами, філософами, психологами та педагогами. Тому у літературі, присвяченій проблемам формування професійних якостей соціальних педагогів, роль і місце валеологічних знань та вмій здебільшого чітко не виділено.

Із початку свого існування й досі валеологія перебуває у стані постійної самооборони від нападів та заперечень (головно медиків-гігієністів та представників офіційної церкви), але продовжує свій розвиток. Цьому сприяють такі чинники: економічна нестабільність та пов'язані з нею деструктивні процеси у суспільстві, мізерні фінансування медицини, яка не в змозі забезпечити високий рівень здоров'я населення, зниження рівня народжуваності та збільшення смертності населення України, багатоплановість та складність проблеми формування, збереження та зміцнення здоров'я молоді.

З огляду на це ми ставили за мету визначити роль валеологічних знань та умій у процесі професійної підготовки соціальних педагогів. Визначеність у цих питаннях сприятиме удосконаленню професійної підготовки майбутніх фахівців в умовах вищого навчального закладу, а також підтримає подальший розвиток порівняно “молодої” наукової і освітньої галузі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Термін “валеологія” (лат. “*vale*” – бути здоровим) запропонований І. І. Брехманом у 80-х роках ХХ століття для визначення окремого міждисциплінарного наукового напрямку, предметом досліджень якого є індивідуальне здоров'я людини. За визначенням Г. Л. Апанасенка, валеологія – це наука, яка вивчає сутність, механізми та прояви індивідуального здоров'я, методи його діагностики та прогнозування, а також корекції шляхом оптимізації механізмів здоров'я з метою підвищення його рівня, покращення якості життя та соціальної адаптації індивіда [1].

За визначенням М. Г. Романцова, Н. Г. Терехової, валеологія – це сукупність знань про генетичні та фізіологічні резерви організму, які забезпечують стійкість фізичного, біологічного, психологічного, соціокультурного розвитку та збереження здоров'я в умовах впливу на організм мінливих чинників зовнішнього та внутрішнього середовища. Валеологія бере до уваги генофонд індивіда, його психофізіологічні характеристики, спосіб життя, середовище існування, екологічну обстановку та професійну діяльність [3, с. 7].

Дослідження поняття “здоров'я”, яке є складною категорією, привели науковців до думки, що процес формування, збереження та зміцнення здоров'я людини потребує передусім формування її відповідального

ставлення до свого здоров'я, а також позитивних мотивацій щодо ведення здорового способу життя із раннього віку. Отже, слушною в цьому плані є думка В. П. Петленко та Д. Н. Давиденко, що валеологію необхідно розглядати як науково-педагогічну дисципліну про формування резервів біологічної та соціальної адаптації людини, про потенції фізичних та духовних (душевних) сил людини, як наукову основу здорового способу життя [7].

У соціологічному словнику термінів та понять зазначено, що здоровий спосіб життя – це активна діяльність людей, спрямована на збереження й покращення здоров'я як умови і передумови здійснення та розвитку інших сфер і аспектів способу життя, на подолання “факторів ризику”, виникнення і розвитку захворювань, на оптимальне використання в інтересах охорони і поліпшення здоров'я соціальних та природних умов і чинників способу життя [9, с. 113]. Це традиційний підхід, який насамперед досліджує способи уникнення та лікування хвороб, категорично і авторитарно ставиться до проблеми організації життєдіяльності людини та збереження її здоров'я, а тому часто зумовлює негативні емоції і заперечення серед різних верств населення і не дає вагомого результату у вирішенні проблеми.

На думку валеолога В. В. Колбанова, здоровий спосіб життя – це максимальна кількість біологічно та соціально доцільних форм та способів життєдіяльності, адекватних потребам та можливостям людини, які усвідомлено реалізуються нею, забезпечують формування, збереження та зміцнення здоров'я, здатність до продовження роду й досягнення активного довголіття [6, с. 23]. На його думку, мета валеології – розробка технологій “первинного конструювання”, формування здоров'я та розширення резервних можливостей організму (збільшення кількості та якості здоров'я); об'єктом дослідження валеології є як неушкоджене здоров'я, так і здоров'я порушене, але здатне до саморозвитку. Предметом валеології на сучасному етапі її розвитку є спосіб життя, що забезпечує оптимальне існування, онтогенез і діяльність людини. Найближчим завданням валеології науковець визнає не статистичне нормування, а розробку системи індивідуального ранжування “факторів стійкості”, які позитивно впливають на здоров'я людини. Серед цих позитивних чинників не останнє місце посідає поведінкові, які мають як етіологічне, так і корекційне значення [6, с. 14–15].

Отже, за двадцять років свого існування валеологія все ж таки отримала визнання серед певної категорії науковців і досягла значних успіхів у своєму розвитку. По-перше, було створено кілька шкіл здоров'я, практична діяльність яких підтвердила раціональність валеологічної освіти. По-друге, зроблено перші валеологічні кроки у школах та вищих педагогічних навчальних закладах: спроби, помилки та гарячі спори дослідників, керівників освітніх структур, науковців, релігійних діячів та батьків сприяли

появі у шкільних програмах спеціального курсу “Основи здоров’я”, а у навчальних програмах підготовки майбутніх педагогів освітнього курсу “Валеологія”. І по-третє, поступово багато педагогів дійшли висновку про необхідність оновлення навчально-виховного процесу з позицій забезпечення здоров’я учнів, адже давно відомо, що до першого класу приходять багато хворих дітей, а за період навчання кількість хронічних захворювань учнів збільшується у 4–5 разів [5; 6].

Для визначення ролі валеологічних знань та умінь у професійній діяльності соціальних педагогів необхідно зазначити, що головним завданням соціальних педагогів є соціалізація особистості. “Соціалізація – це двосторонній взаємообумовлений процес взаємодії людини і соціального середовища, який передбачає її включення в систему суспільних відносин шляхом як засвоєння соціального досвіду, так і самостійного відтворення цих відносин, у ході яких формується, неповторна особистість” [10, с. 9].

“Процес соціалізації нерозривно пов’язаний із спілкуванням та спільною діяльністю людей. Здійснюється він як у спеціалізованих соціальних інститутах, так і через вплив на людину різних некерованих, випадкових факторів, наприклад неформальних компаній, реклами, моди, музики тощо” [4]. Отже, батьки, родичі, однолітки, друзі, вихователі та вчителі є основними дійовими особами як процесу формування індивідуального здоров’я особистості, так і процесу її соціалізації. Ці процеси можна назвати взаємозумовленими та взаємопов’язаними, адже хворобливий стан людини часто є важливою причиною її соціальної дезадаптації, а девіантна поведінка, відповідно, призводить до порушення здоров’я.

Соціальний педагог є своєрідним посередником між дитиною та її соціальним оточенням. На думку В. Г. Панка та І. І. Цушка, основним смислом діяльності соціального педагога закладу освіти є забезпечення процесу соціалізації учнів (вихованців) у навчально-виховній діяльності, захист їхнього психічного, фізичного, соціального і духовного здоров’я, сприяння педагогічно доцільному і безконфліктному входженню молодої людини у світ дорослих, підготовка до самостійного життя в суспільстві, попередження і педагогічна корекція вад та відхилень соціального розвитку особистості [10, с. 6]. Ця непроста місія вимагає від соціального педагога не лише пошуку досконалих шляхів попередження конфліктів, правопорушень, неуспішності та бездоглядності учнів, а також паралельного вирішення проблеми виховання здорового способу життя своїх підлеглих, що є запорукою збереження та зміцнення їхнього здоров’я.

Результати дослідження. Професійна підготовка майбутніх соціальних педагогів в сучасних умовах вищих навчальних закладів потребує передусім набуття ґрунтовних знань і розуміння механізмів здоров’я людини, вміння діагностувати і оцінювати як функціональні можливості організму, так

і рівень його індивідуального здоров'я; знань та вмінь, необхідних для організації здоров'язберігаючого освітнього простору та забезпечення пропаганди і популяризації здорового способу життя; організації раціонального режиму праці, харчування та активного відпочинку дітей різного віку. Важливими також є знання механізму та наслідків впливу шкідливих звичок та асоціальних форм поведінки на здоров'я та життєдіяльність особистості; усвідомлення ролі психологічних, етичних та морально-духовних настанов людини; вміння розуміти її психологічний стан, впливати на її свідомість і активізувати ті вольові якості, які допоможуть протистояти шкідливим чинникам не лише природного та техногенного навколишнього середовища, а й передусім чинникам соціального середовища, що постійно переслідують людину протягом усього її життя.

Всі вищезазначені знання та вміння мають інтегративний характер, оскільки є результатом кропітких досліджень як медиків, так і психологів та педагогів. На цьому етапі розвитку суспільства очевидним є той факт, що ні медики, ні психологи, ні педагоги не можуть одноосібно вирішувати проблему формування, збереження та зміцнення здоров'я населення через недостатність певних знань, умінь, навичок та досвіду практичної діяльності. Адже кожен із цих спеціалістів займається означеною проблемою лише з позицій власної галузі діяльності (медики досліджують хвороби, психологи – психічні процеси людини та тварин, педагоги – особливості процесів виховання, навчання і розвитку особистості). Великий обсяг знань та складність поняття “здоров'я” дає підстави для існування окремого наукового напрямку – “валеології”. Саме валеологічна підготовка усіх вищезазначених фахівців, а також соціальних педагогів є суттєвою і невід'ємною ланкою у системі їхньої професійної освіти в умовах вищого навчального закладу.

Висновки. Отже, валеологія повноправно зайняла свою нішу у системі наук. Вона не є конкурентом ні для медицини, ні для педагогіки, ні для психології. Вона не є новою релігією, бо ґрунтується на науково-доведених знаннях, а не на віруваннях, і не є конкурентом для жодної із релігійних конфесій. Її місія – нагромадження, узагальнення і розвиток наукових знань про індивідуальне здоров'я людини, які мають стати наріжним каменем у проблемі формування, збереження та зміцнення здоров'я населення.

Сьогодні, за вимогами життя, найбільш інтенсивно розвивається педагогічна складова валеологічної науки, адже формування здоров'язберігаючої поведінки індивіда ґрунтується однаковою мірою як на валеологічних, так і на педагогічних знаннях.

Валеологічні знання й уміння є такими ж професійно-значущими у підготовці соціальних педагогів, як і різні галузі педагогіки та психології. Функціональна грамотність соціальних педагогів щодо питань формування, збереження та зміцнення здоров'я індивіда, беззаперечно, сприятиме

оздоровленню сучасного освітнього середовища і допоможе педагогічним працівникам не забувати про те, що головна мета навчальних закладів – формування гармонійно і всебічно розвиненої здорової особистості, здатної до виконання певних суспільних ролей.

1. *Апанасенко Г. Л.* Валеология: Первые итоги и ближайшие перспективы // Теория и практика физической культуры. 2001. № 6. С. 2–8.
2. *Боднар Л. В.* Професійна підготовка соціальних педагогів із застосуванням електронних засобів навчання: Автореф. дис.... канд. пед. наук. Одеса, 2006.
3. Валеология: Материалы к изучению курса / Сост. М. Г. Романцов, Н. Г. Терехова. Калининград, 1997.
4. *Заброцький М. М.* Педагогічна психологія: Курс лекцій. К., 2000.
5. Калачёв Г. А., Куликов В. П., Козлов Н. С. и др. Правда
6. и ложь о валеологии / <http://www.informika.ru>
7. *Колбанов В. В.* Валеология: Основные понятия, термины и определения. СПб., 1998.
8. *Петленко В. П., Давиденко Д. Н.* Валеология – перспективное научно-педагогическое направление XXI века // Теория и практика физической культуры. 2001. № 6. С. 9–13.
9. Соціальна педагогіка: Підручник / За ред. проф. А. Й. Капської К., 2003.
10. Соціологія: словник термінів і понять. К., 2002.
11. *Шульга В. В.* Соціальний педагог у загальноосвітньому навчальному закладі. К., 2004.

VALEOLOGICAL KNOWLEDGE AND SKILLS IN THE SYSTEM OF SOCIAL PEDAGOGUES' VOCATIONAL TRAINING IN A HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION

Liudmyla Pakushyna

*Bohdan Khmelnyts'ky National University of Cherkasy
Shevchenko Str., 81, UA – 18000 Cherkasy, Ukraine*

The article tells us about the role of valeology knowledge and skills in the professional training of social pedagogues. The author observes the presence of interrelation between processes of the person's health formation and its socialization. The list of professionally significant valeology knowledge and skills of social pedagogues is well developed.

Key words: social pedagogue, valeology, healthy way of life, socialization, vocational training of social pedagogues, valeology training.

**ВАЛЕОЛОГИЧЕСКИЕ ЗНАНИЯ И УМЕНИЯ В СИСТЕМЕ
ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ СОЦИАЛЬНЫХ
ПЕДАГОГОВ В УСЛОВИЯХ ВЫСШЕГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ**

Людмила Пакушина

*Черкасский национальный университет имени Богдана Хмельницкого
бульвар Шевченко, 81, 18000, Черкассы, Украина*

Определена роль валеологических знаний и умений в системе профессиональной подготовки социальных педагогов. Прослежено наличие взаимообусловленности и взаимосвязи между процессами формирования индивидуального здоровья личности и ее социализации, наведен перечень профессионально значимых валеологических знаний и умений социальных педагогов.

Ключевые слова: социальный педагог, валеология, здоровье, здоровый образ жизни, социализация, профессиональная подготовка социального педагога, валеологическая подготовка.

Стаття надійшла до редколегії 11.06.2008

Прийнята до друку 09.10.2008